

ENDÜLÜS HADİSCİLİĞİNDE SAHÎHAYN ALGISI VE DOĞU İSLÂM DÜNYASIYLA KARŞILAŞTIRILMASI

MUSTAFA ÖZTOPRAK*

The Sahîhayn Perception on Andalusia Transmitting Prophetic Traditions and Comparison of East Islamic World

Abstract: Sahih of the al-Bukhari and Muslim on hadith science is one of the most important works. Both books are named in the form of Sahîhayn because of the adoption of sahih hadiths. Sahîhayn, has written to propitiate the Muslims from periods. Some of them even if they have made assessments of the direction which one is better. At this point, the different opinions in the world of Islam has occurred. Eastern Islamic world and against the different approaches Sahîhayn exhibited in Andalusia. The eastern approach to the Muslim world at the same rate in both works are introduced, on the hadith of Muslim Andalusia preferred method *Sahîh* movement. The fifth and sixth centuries, Muslim scholars of the Islamic Andalusia *Sahîh* by reference to the value of Bukhari gave to the fore while. Sahîhayn understanding of al-Andalus is basically a comparison of health. They did not evaluate in this direction on the two works. Andalusia scholars prefer Sahih Muslim completely methodical reason.

Keywords: Bukhari, Muslim, Sahîhayn, Andalusia, Hadith.

* Yrd. Doç. Dr., Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis ABD
[mustafa.oztoprak@hotmail.com].

Öz: Buhârî ve Müslim'in *Sahîh'i*, hadis ilminde en önemli eserlerinin başında gelmektedir. Her iki eserdeki hadislerin sahîh kabul edilmesi hasebiyle Sahîhayn şeklinde isimlendirilmiştir. Sahîhayn, yazdıkları dönemlerden itibaren Müslümanların teveccühünü kazanmıştır. Hatta bazıları onlar arasında bile hangisinin daha iyi olduğu yönde değerlendirmeler yapmışlardır. İslâm dünyasında bu noktada farklı kanaatler izhar edilmiştir. Doğu İslâm dünyası ile Endülüs'te Sahîhayn'a karşı farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Doğu İslâm dünyasında her iki esere aynı oranda bir yaklaşım ortaya konulurken, Endülüs'te Müslim'in hadisler ile ilgili metodundan hareketle *Sahîh'i*ni tercih etmişlerdir. Hicri beşinci ve altıncı asır Endülüs âlimleri Müslim'in *Sahîh'i*ni ön plana çıkarırken Buhârî'ye de atıflar yaparak değer vermişlerdir. Endülüs'teki Sahîhayn anlayışı temelde sıhhat kıyaslaması değildir. Onlar her iki eser hakkında bu yönde bir değerlendirme yapmamışlardır. Endülüslü âlimlerin Müslim'in *Sahîh'i*ni öncelemelerinin sebebi tamamen metodik boyuttadır.

Anahtar Kelimeler: Buhârî, Müslim, Sahîhayn, Endülüs, Hadis.

Giriş

110
OMÜİFD

İslâm'ın iki ana umdesinden biri olan hadis ilminin en önde gelen iki eseri Buhârî ve Müslim'in *Sahîh'leri*dir. Sahîhayn, İslâm dünyasında hadis ilmi ve âlimleri denilince yazarlarıyla birlikte birçok insanın bilgisi dâhilinde olan iki çalışmadır. Bu iki esere verilen önem o kadar ilerlemiştir ki, Müslümanlar hem Doğu İslâm dünyasında hem de Batı İslâm dünyası olarak ifade edilen Endülüs'te hatimler indirmişlerdir. Ülkemizde Osmanlı İmparatorluğu ve Endülüs'te özellikle Muvahhitler¹ (541–634/1146–1238) döneminde *Sahîh-i Buhârî* hatimleri yapılmıştır.² Söz konusu hatimler daha çok Ramazan ayında gerçekleştirilmiştir.

Buhârî ve Müslim'in *Sahîh'leri* yazıldığı günden itibaren Müslümanlar arasında farklı makesler bulmuştur. Bazıları Buhârî'nin bazıları da Müslim'in daha kıymetli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu değerlendirme-

¹ Muvahhitler ve faaliyetleri hakkında bkz: Merrâküşî, *el-Mücib fi Telhîsi Ahbâri'l-Mağrib*, s. 358–359; Şekîb Arslan, *Hülâsatü Târihi'l-Endelüs*, ss. 45–48; Yusuf, Eşbâh, *Târihu'l-Endelüs*, s. 311–312, 335–337; İmamüddin, *Endülüs*, s. 317–318. Muvahhitlerden özellikle Yakup b. Mansur el-Muvahhidi (v. 595/1159) zamanında hadis ilmine özel önem verilmiştir.

² Abdülhâdi, Ahmed el-Hüseyn, *Mazâhiru'n-Nahdati'l-Hadisyye fi Ahdi Ya'kup el-Mansûr el-Muvahhidî*, İhyâu't-Türâsi'l-İslâmî, Mağrip, 1403/1983, c. I, s. 271–272. Endülüs'te Ramazan ayında *Sahîh-i Buhârî* hatimlerini ilk başlatan Ebu'l-Hasen Muhammed b. Şüreyh (v. 539/1144)'tir (Bkz: Ahmed el-Hüseyn, *Mazâhiru'n-Nahdati'l-Hadisyye*, c. I, s. 269).

lerden en fazla ön plana çıkan ise her ikisinin de değerli olduğu, Müslim'in metot bakımından temayüz ettiği. Tabiidir ki, bu görüşün de karşısında olanlar mevcuttur.³

Her iki eserin üretildiği Doğu İslâm dünyası ile Endülüs arasında bazı âlimlerin farklı yaklaşımları tespit edilmektedir. Bunların ortaya konulması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Hem Doğu İslâm dünyası hem de Endülüs'te Sahîhayn'a yaklaşımların sebeplerinin bilinmesi meseleyi daha net bir duruma getirecektir.

Makalede, Endülüs'te meydana gelen Sahîhayn algısını, tercih sebeplerini ve Doğu İslâm dünyası ile karşılaştırılması incelenecektir. Gerek Endülüs'te gerekse Doğu İslâm dünyasından hadis ilminde temayüz etmiş âlimlerin söz konusu alandaki uygulamaları eserleri çerçevesinde tespit edilmeye çalışılacaktır. Çünkü Sahîhayn konusunda farklı zaman ve zeminlerde şifâhî olarak Kur'an-ı Kerîm'den sonra en sağlam kitapların Buhârî ve Müslim'in *Sahîh'i* olduğu yöndeki sözlü ifadelerden ziyade çalışmalarda yer alan uygulamalar meseleyi açıklığa kavuşturmayı sağlayan en önemli yoldur. Dolayısıyla Endülüs hadisçiliğinde Sahîhayn algısının serdedilen sözlerin eserlerde makes bulup-bulmadığı eğer varsa hangi seviyede olduğu ortaya çıkacaktır.

A.Sahîhayn'ın Endülüs'e Girişi

Endülüs'e İslâm kültür ve medeniyetinin girişi fetihle birlikte başlamaktadır. İnsanlar, İslâm ile tanışmaları beraberinde kültür ve medeniyetin taşıyıcısı konumunda olan eserlerin de tanınmasına vesile olmaktadır. Dolayısıyla İslâm'ın iki ana umdesinden biri olan hadislerin yer verildiği eserler de Endülüs'te neşvü nema bulmuşlardır.

Hadis ilminde zikredilen eserler Endülüs'e farklı zamanlarda girmişlerdir. Söz konusu giriş genellikle Doğu İslâm dünyasına yapılan ilmi seyahatlerle gerçekleşmiştir. Endülüs'ün ilk dönem âlimlerine bakıldı-

³ Konuya ayrıntılı olarak bkz: Sanânî, *Tevzîhu'l-Efkâr li maâni Tenkîhu'l-İnzâr*, c. I, s. 48- 49; Özaşar, Mehmet Emin, "Rivayet İlminde Eser Karizması ve Müslim'in el-Câmiu's-Sahîh'i", *AÜİFD*, Ankara, 1999, c. XXXIX, ss. 289-292; Yıldırım, Enbiya, "Sahîhan Üzerinde İcma Meselesi", *CÜİFD*, Sivas, 1998, sayı. 2, ss. 361-369.

ğında mezkûr seyahatlerden dönüşte mutlaka Doğu İslâm dünyasında tanınan âlimlerin bir veya birkaç çalışmasını Endülüs'e taşımışlardır. Buhâri ve Müslim'in *Sahîh*'leri de bu kabilden bir yolculukla Endülüs'e getirilmiştir.

Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri, farklı zamanlarda ve farklı kişiler tarafından Endülüs'e taşınmıştır. Söz konusu farklılıklar arasında da hangisinin daha önce olduğu yönünde tartışmalar meydana gelmiştir. Şimdi *Sahîhayn*'ın kimler tarafından ve hangi tariklerle Endülüs'e getirildiğine ayrıntılı olarak bakalım.

1.Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh'i

Buhârî'nin Endülüs'e ulaşan birden fazla isnadı bulunmaktadır. Bu isnatlar, şu şekilde zikredilebilir: Ebû Zer Abd b. Ahmet b. Muhammed b. Abdullah el-Herevî (v. 435/1043), Ebû Ali Said b. Osman b. es-Seken (v. 353/964), Ebû Muhammed Abdullah b. İbrahim el-Asîlî (v. 392/1001), Ebû Zeyd Muhammed b. Ahmet el-Mervezî (v. 371/981), Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Halef el-Kabîsî (v. 403/1012) ve İbrahim b. Ma'kıl b. Haccâc en-Nesefî (v. 295/907).⁴

a.Ebû Zer el-Herevî İsnadı

Ebû Zer Abd b. Ahmet b. Muhammed b. Abdullah el-Herevî, Ebu'l-Haysem Muhammed b. el-Mekki el-Kuşmeyhenî (v. 389/997), Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmet el-Hamevî (v. 381/991) ve Ebû İshak İbrahim b. Ahmet el-Müstemli kanalıyla Firebrî'den almıştır. Muhammed b. Yusuf el-Firebrî (v. 320/932)'de *Sahîh*'i, Buhârî'den Buhâra'da dinlemiştir.⁵

Ebû Zer Abd b. Ahmet b. Muhammed b. Abdullah el-Herevî, Endülüslü birçok âlime Mekke'de iken *Sahîh*'i *Buhârî*'yi nakletmiştir. Muhammed b. Ahmet b. Manzur el-Kaysî el-İşbîlî (v. 468/1076), Ebu'l-Velîd Süleyman el-Bâcî (v. 476/1083) ve Bekkâr b. Burhan el-Fâsî *Sahîh*'i *Buhârî*'yi

⁴ İbn Hayr el-İşbîlî, *Fihrist*, ss. 82-84; Ayrıca bkz: Kurt, Ali Vasfi, *Endülüs'te Hadis ve İbnü'l-Arabî*, s. 163.

⁵ İbn Hayr, *Fihrist*, ss. 82-84; Ayrıca bkz: Kurt, Ali Vasfi, *Endülüs'te Hadis ve İbnü'l-Arabî*, s. 748.

Ebû Zer el-Herevî'den hac esnasında bizzat dinlemişlerdir. Ayrıca Ebu'l-Hasen Şüreyh b. Şüreyh el-Makkarî babası Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh'ten Ebû Zer el-Herevî rivayetini dinlemişlerdir.⁶

Ebû Zer rivayeti, Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh kanalıyla 403 yılında dinlenilmiştir. Buhârî'nin *Sahîh*'inin Ebû Zer el-Herevî isnadı en erken 403 yılında Endülüs'e girmiştir.

b.Ebû Ali Said b. Osman b. es-Seken İsnadı

Ebû Ali es-Seken, Muhammed b. Yusuf el-Firebrî kanalıyla Buhârî'den nakletmiştir. Endülüslü âlimlerden Kadı Ebû Ömer Ahmet b. Muhammed b. Yahya b. el-Hazzâ Mısır'da Abdullah b. Muhammed b. Esed el-Cühenî'den 394/1003 yılında dinlemiştir. Ebû Ali es-Seken rivayetinin Endülüs'e girişi, Mısır'dan ne zaman döndüğü tespit edilemediği için 394/1003 yılından sonraya denk gelmektedir.⁷

c.Ebû Muhammed Abdullah b. İbrahim el-Asîlî İsnadı

Ebû Muhammed Abdullah b. İbrahim el-Asîlî, 353/964 yılında hacca gitmiştir. Orada Muhammed b. Yusuf el-Firebrî'nin Buhârî'den naklini Ebû Zeyd el-Mervezî'den dinlemiştir. İbnü'l-Faradî, Ebû Muhammed Abdullah b. İbrahim el-Asîlî'nin Halife Muntasır (350-366/961-976)'ın son zamanlarında Endülüs'e geldiğini ve Buhârî'nin *Sahîh*'inin Ebû Zeyd el-Mervezî isnadını naklettiğini zikretmektedir.⁸ Ebû Muhammed el-Asîlî, halife Muntasır'ın son zamanlarında Endülüs'e geldiği için bu tarihin hicri 360'lardan sonra olma ihtimali yüksektir.

d.Ebû Zeyd Muhammed b. Ahmet el-Mervezî İsnadı

Ebû Zeyd Muhammed b. Ahmet el-Mervezî, Muhammed b. Yusuf el-Firebrî kanalıyla Buhârî'den nakilde bulunmuştur. Endülüslü âlimler Ebû Muhammed Abdullah b. İbrahim el-Asîlî ve Ebu'l-Hasen Ali b. Muham-

⁶ Abdülhâdi, Ahmed el-Hüseyn, *Mazâhiru'n-Nahdati'l-Hadisyye fi Ahdi Ya'kup el-Mansûr el-Muvahhidî*, c. I, s. 267-268.

⁷ İbn Hayr, *Fihrist*, s. 83.

⁸ İbn Hayr, *Fihrist*, s. 83; İbnü'l-Faradî, *Târîhu Ulemâi Endelüs*, s. 93; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübela*, c. XVI, s. 560; Abdülhâdi, *Mazâhiru'n-Nahdati'l-Hadisyye*, c. I, s. 267.

med b. Halef el-Kabîsî kendisinden Buhârî'nin *Sahîh*'ini nakletmişlerdir. İbn Hayr, Endülüs'e gelen rivayetlerin içinde Ebû Zeyd el-Mervezi isnadının aslına uygun olarak *Sahîh*'in tamamını yansıtmaması bakımından Ebû Zer el-Herevî'nin nakline daha yakın olduğunu belirtmiştir.⁹ Endülüslü âlimlerden Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Halef el-Kabîsî'nin 367/967 yılında ilim yolculuğundan dönmesiyle Ebû Zeyd el-Mervezi isnadı Endülüs'e girmiştir.

e.Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Halef el-Kabîsî İsnadı

Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Halef el-Kabîsî, Buhârî rivayetini Tunus'a getiren ilk kişidir. Kabîsî, Buhârî isnadını Ebû Zeyd el-Mervezi ve Muhammed b. Yusuf el-Firebrî kanalıyla dinlemiştir. Kabîsî'nin Buhârî isnadı Endülüs'e Ebû Muhammed el-Attâb ve Ebu'l-Kâsım Hatem b. Muhammed et-Trablusî'nin nakliyle gelmiştir.¹⁰

114 f.İbrahim b. Ma'kıl b. Haccâc en-Nesefî İsnadı

OMÜİFD

İbrahim b. Ma'kıl b. Haccâc en-Nesefî, Buhârî'den bizzat nakletmiştir. Buhârî kendisine icazet vermiştir. Nesefî'den Ebû Sâlih Halef b. Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Ebu'l-Fadl Ahmet b. Ebî Imran el-Herevî ve Muhammed b. Hakem el-Cüzzamî dinlemiştir. Endülüslü âlimlerden Ebû Ali Huseyn b. Muhammed b. Ahmet el-Gassânî (v. 498/1104) ondan da Ebû Bekir Muhammed b. Ahmet b. Tahir el-Kaysî nakletmiştir.¹¹

Buhârî'nin *Sahîh*'ini Endülüs'e ilk getirenin Ebû Muhammed Abdullah b. İbrahim el-Asîlî olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Muhammed el-Asîlî, halife Muntasır'ın son zamanlarında Endülüs'e geldiği bilinmektedir. Halifenin hicri 351 ile 366 yıllarında halifelik yaptığı için son zamanlarından kastedilen tarih hicri 360'lardan sonrasına tekabül etmektedir. Ebû Muhammed el-Asîlî'nin de *Sahîh*'i söz konu zaman getirdiğini söylemek mümkündür. Diğer isnatlara bakıldığında onların hicri 400'lere yakın olduğu tespit edilmektedir. Ancak bütün isnatlardan ortaya çıkan bir

⁹ İbn Hayr, *Fihrist*, s. 83-84.

¹⁰ İbn Hayr, *Fihrist*, s. 84; Abdülhâdi, Ahmed el-Hüseyn, *Mazâhiru'n-Nahdati'l-Hadisyye*, c. I, s. 268; Zirikli, *A'lâm*, c. IV, s. 326.

¹¹ İbn Hayr, *Fihrist*, s. 84.

durum, Buhârî'nin *Sahîh*'i Endülüs'e hicri dördüncü asrın ikinci yarısında özellikle beşinci asrın başlarına doğru girdiğidir.

2.Müslim'in Câmiu's-Sahîh'i

Endülüs'e İmam Müslim'in *Sahîh*'inin girişi ile ilgili olarak dört tane rivayet söz konusudur. Bunlar: Ebû Ahmet Muhammed b. İsa b. Amraveyh el-Cülûdî (v. 368/978), Ebu'l-Alâ Abdülvehhab b. İsa b. Mâhân el-Bağdâdî (v. 387/997), Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. Yahya el-Kisâî (v. 385/995) ve Ebû Muhammed Ahmet b. Ali b. el-Huseyn b. Muğire b. Abdurrahman el-Kalânîsî'dir. Şimdi bunları ayrı ayrı ele alalım.

a.Ebû Ahmet Muhammed b. İsa b. Amraveyh el-Cülûdî İsnadı

Ebû Ahmet Muhammed b. İsa b. Amraveyh el-Cülûdî, İbrahim b. Muhammed b. Süfyan kanalıyla Müslim b. Haccac'tan *Sahîh*'i dinlemiştir. Endülüs âlimlerinden Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, Ebû Abdullah el-Huseyn b. Ali et-Taberî'den Mekke'de dinlemiştir. et-Taberî de Ebû Ahmet el-Cülûdî'den nakleden Abdülgâfir b. Muhammed b. Abdülgâfir kanalıyla aktarmıştır. Ebû Ahmet el-Cülûdî'den gelen bir başka isnat ise Muhammed b. Muhammed es-Siczî kanalıyla gelmektedir. Ebu'l-Kâsım Hatem b. Muhammed et-Trablusî *Sahîh*'i hicri 403 yılında Mekke'de münâvele yoluyla almıştır.¹²

b.Ebû'l-Alâ Abdülvehhab b. İsa b. Mâhân el-Bağdâdî İsnadı

Ebû'l-Alâ Abdülvehhab b. İsa b. Mâhân el-Bağdâdî, Muhammed b. Süfyan aracılığıyla Müslim b. Haccac'tan nakilde bulunmuştur. İbn Mâhân'dan Endülüslü âlimler Ebû'l-Kâsım Ahmet b. Feth (v. 403/1012) ve İbnü'l-Hazzâz et-Temîmî (v. 416/1025) almıştır.¹³

c.Ebû Muhammed Ahmet b. Ali b. el-Huseyn b. Muğire b. Abdurrahman el-Kalânîsî İsnadı

Ebû'l-Alâ Ahmet b. Ali el-Kalânîsî'den gelen İbn Mâhân (v. 387/997) rivayetini Ebû Ömer Ahmet b. Muhammed el-Hazzâ et-Temîmî 395/1004'de,

¹² İbn Hayr, *Fihrist*, s. 86.

¹³ İbn Hayr, *Fihrist*, s. 86-87.

babası Ebû Abdillâh Muhammed b. Yahya İbnü'l-Hazzâ et-Temîmî (v. 416/1025)'den dinlemiştir. 457/1064'de de Ebû Ali Huseyn b. Muhammed b. Ahmet el-Gassânî el-Ceyyânî'ye okutmuştur. el-Kalânisi isnadı, İbnü'l-Hazza et-Temîmi aracılığıyla Endülüs'e girmiştir.¹⁴

d.Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. Yahya el-Kisâî İsnadı

el-Kisâî, hicri 382 yılında İbrahim b. Muhammed b. Süfyan aracılığıyla Müslim b. Haccac'tan dinlemiştir. Söz konusu rivayet Ebû Muhammed Abdülmelik b. el-Hasen b. Abdullah es-Sıkkî kanalıyla Ebû'l-Kasım Hâtem b. Muhammed et-Trablusî tarafından Endülüs'e taşınmıştır.¹⁵

Müslim b. Haccac'ın *Sahîh*'inin farklı nüshaları Endülüs'e ulaşmıştır. Dört farklı nüshanın geliş zamanına dikkat edilirse dördüncü asrın sonlarına doğru olduğu görülmektedir. Dört rivayetten ise ilk önce giren İbnü'l-Hazzâ et-Temîmî'nin el-Kalânisi isnadıdır. Bu rivayetin 395/1004'den önce Endülüs'e girdiği anlaşılmaktadır.

116

OMÜİFD

Buhârî ve Müslim'in Endülüs'e giren isnatlarına bakıldığında Buhârî'nin Müslim'den yaklaşık 20 yıl önce bölgede tanındığı tespit edilmektedir. Söz konusu zaman dilimi için iki eserin aynı dönemde Endülüs'e girdiğini söylemek mümkündür. Ancak zaman içinde her iki esere karşı yaklaşımların farklılaştığını söylemek gerekmektedir.

B.Sahîhayn Arasında Tercih Farklılığının Oluşması

Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerine yönelik Endülüs'te farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Bu yaklaşımların beşinci asırdan altıncı yüzyılın ilk yarısına kadar hem Buhârî hem de Müslim'i dikkate alma ve zaman zaman Müslim'in *Sahîh*'ini tercih etme yönünde hareket ettiğini söylemek mümkündür. Altıncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren bazı âlimlerde Müslim'in açık şekilde tercih edildiği görülmektedir. Sahîhayn'ın dördüncü asrın ikinci yarısından itibaren Endülüs'e girdiğini hatırlarsak, onların eserlere girmeleri ve halka yönelik faaliyetlerde kullanılmaları beşinci

¹⁴ İbn Hayr, *Fihrist*, s. 85-86. Ayrıca konuya şema üzerinden bkz: Kurt, Ali Vasfi, *Endülüs'te Hadis ve İbnü'l-Arabî*, s. 168, 758.

¹⁵ İbn Hayr, *Fihrist*, s. 86.

yüzyılda görülmektedir. Şimdi beşinci yüzyıldan itibaren altıncı ve kıs-
men yedinci asırda Endülüs'te hadis ilminde temayüz etmiş âlimlerin
Sahîhayn'a yaklaşımlarını ve bunların eserlerine nasıl yansıdığını incele-
yelim.

1.İbn Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (v. 456/1064)

İbn Hazm, Endülüs âlimlerinin önde gelenlerindedir. Birçok alanda
çalışmalar yaptığı ve zâhirî mezhebinin ikinci kurucusu olduğu ifade
edilmektedir. Söz konusu çalışmalarından en önde geleni ise *el-Muhallâ*
isimli eseridir.¹⁶

İbn Hazm, *el-Muhallâ*'da Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'inden alınan ri-
vayetlere yer vermektedir. Hatta bu iki eserden gelen rivayetlere diğer
hadis kaynaklarından daha fazla değer vermektedir. Buhârî ve Müslim'in
Sahîh'leri arasında ihtiyaç hissettiğinde tercihin Müslim'den yana kul-
lanmışır. Herhangi bir konu ile ilgili hem Buhârî hem de Müslim'de ge-
çen aynı rivayette sadece Müslim'in *Sahîh*'ini kaynak gösterdiği tespit
edilmektedir. Meselenin somut hale gelmesi için *el-Muhallâ*'da zikredilen
bir rivayeti örnek olarak verelim.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أُمِرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ، فَإِذَا فَعَلُوا عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَحَسَابَهُمْ عَلَى اللَّهِ"¹⁷

عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أُمِرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بَحَقَّ الْإِسْلَامَ وَحَسَابَهُمْ عَلَى اللَّهِ"¹⁸

"İbn Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Rasûlüllâh (s.a.s.), şöyle
buyurmaktadır: "Ben, Allah'tan başka ilâh olmadığına Muhammed'in
Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet edip, namazı dosdoğru kılincaya ve
zekâtı hakkıyla verinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum.

¹⁶ İbn Hazm ve hayatı için bkz: Zehebî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, c. III, ss. 227-231; a.mlf., *Siyeru A'lâmi'n-Nübela*, c. XVIII, ss. 184-211.

¹⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. V, s. 201.

¹⁸ Buhârî, İman, 15.

Bunları yaptıkları takdirde, kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. İslâm'ın gerektirdiği haklar ise bunların dışındadır. Onların hesabı Allah'a aittir.”

el-Muhallâ'da zikredilen hadisin Buhârî'nin *Sahîh*'inde aynen yer aldığı görülmektedir. İbn Hazm eserindeki rivayeti Müslim'in *Sahîh*'inden¹⁹ zikrettiğini ifade etmektedir. *el-Muhallâ*'nın mukaddimesinde²⁰ çalışmasının sahih hadislerden meydana gelmesi için gayret ettiğini belirtmektedir. İbn Hazm mezkûr rivayetlerde ve diğer birçok örnekte hem Buhârî hem de Müslim'in *Sahîh*'inde yer alan aynı rivayeti Müslim'den zikretmiştir. Bu örnek onun Buhârî ile Müslim arasında tercih yaptığını göstermektedir.²¹ *el-Muhalla*'daki Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'inden alınan rivayetlerin oranı da meseleyi açıklamaya yetmektedir. Mükerrerleriyle birlikte Buhârî'den gelen rivayetler 470 Müslim'den gelenler ise 780'i bulmaktadır.²² Tespit edilen rivayet oranları Müslim'in tercih edildiğinin bir diğer delilidir.

118

OMÜİFD

2. İbn Abdilber en-Nemerî (v. 463/1071)

İbn Abdilber'in Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'ine eserlerinde önem veren âlimlerdendir. Her iki eserden çalışmalarında en fazla Buhârî'nin *Sahîh*'ine yer verdiği görülmektedir. Mesela *et-Temhîd*'inde Müslim'in *Sahîh*'ine çok az yer verirken,²³ Buhârî'nin *Sahîh*'ine ise kitabın hemen hemen her yerinde rastlamak mümkündür.

İbn Abdilber'in çok az da olsa iki eser arasında da tercihte bulunduğu tespit edilmektedir. Aynı rivayetin kaynak olarak gösterilmesinde Müslim'in *Sahîh*'ini tercih etmektedir.²⁴ Eğer bir konu ile ilgili rivayet hem Buhârî'de hem de İmam Mâlik'in *el-Muwattâ*'ında varsa o zaman *el-*

¹⁹ Müslim, İman, 22.

²⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. I, s. 2.

²¹ Konu ile ilgili olarak benzer rivayetler için bkz: İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. I, s. 9, 37.

²² Ünal, İsmail Hakkı, "İbn Hazm", *DİA*, İstanbul, 1999, c. XX, s. 58.

²³ İbn Abdilber'in *et-Temhîd*'inde tespit edilen Müslim'in *Sahîh*'inden alınan rivayetler şu şekildedir: c. I, s. 366; c. X, s. 278; c. XX, s. 58, 95, 248; c. XXI, s. 255.

²⁴ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, c. XX, s. 93. İbn Abdilber'in hadis tercihi hususunda bkz: Tartı, Nevzat, "İbn Abdilber ve *et-Temhîd*'indeki Şerh Metodu", 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1994, ss. 89-91. (Basılmamış Yüksek lisans tezi).

*Muvatta'*ı tercih etmektedir. Söz konusu rivayete bakıldığında Buhârî'nin bir ravi aracılığıyla İmam Mâlik'ten rivayet ettiği görülmektedir. Dolayısıyla hem kendi mezhep imamının çalışmasını hem de âli isnad olan rivayeti tercih etmektedir.

حَدَّثَنِي يَحْيَى عَنْ مَالِكٍ عَنْ عَامِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَمْرِو بْنِ سُلَيْمِ الزُّرْقِيِّ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي وَهُوَ خَامِلٌ أَمَامَةً بِنْتُ زَيْنَبَ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلِأَبِي الْعَاصِ بْنِ رَيْعَةَ بْنِ عَبْدِ شَمْسٍ فَإِذَا سَجَدَ وَضَعَهَا وَإِذَا قَامَ حَمَلَهَا

Ebû Katâde *radiyallahu anh* anlatıyor: "Rasûlüllâh (s.a.s.), kızı Zeynep'in kerimesi olan torunu Ümâme'yi omuzunda taşıdığı halde namaz kıldırırdı. Secdeye varınca çocuğu bırakır, kıyâm için doğrulunca tekrar omuzuna alırdı."²⁵

İbn Abdilber, zikredilen rivayeti *el-Muvatta'*dan nakletmiştir. Hâlbuki aynı rivayet, isnadında bir ravi fazlalığıyla Buhârî'nin *Sahih'*inde geçmektedir.²⁶ Ancak İbn Abdilber, İmam Mâlik'in *el-Muvatta'*nı tercih etmiştir. Bu tercihte *et-Temhîd*'in *el-Muvatta'*ın şerhi olması etkili olmuştur. Ancak hadisin sıhhat durumu daha aşağı seviye olsaydı İbn Abdilber'in tercihinin sahîh hadisten yana olacağını kitabının genelinde görmek mümkündür.

İbn Abdilber, eğer bir rivayet hem Buhârî hem Müslim'de geçiyorsa o zaman Müslim'in *Sahih'*ini kaynak olarak vermektedir. Buhârî'nin *Sahih'*ine ise sadece atıf yapmakla yetinmektedir.²⁷

İbn Abdilber, *Câmiû Beyâni'l-İlm ve Fadlihi* isimli kitabında Buhârî'nin *Sahih'*ine daha fazla yer vermektedir. Ancak bu eserde ön plana çıkan durum, müttefekun aleyh rivayetleri daha fazla zikretmektedir. Yaklaşık 70 rivayet bu kapsamda kitapta geçmektedir. Söz konusu eserde Buhârî'nin *Sahih'*ine daha fazla yer vermesinde kitabın konusunun etkili olduğu göz ardı edilmemelidir. İbn Abdilber, *Câmi'*de Buhârî'nin sadece

²⁵ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, c. XX, s. 93, 96.

²⁶ Buhârî, Salat, 103.

²⁷ Örnek olarak bkz: İbn Abdilber, *et-Temhîd*, c. III, s. 47; Buhârî, Müzârea, 8; Müslim, Mûsâkât, 1.

*Sahîh'*ine yer vermemiştir. Aynı zamanda kendisinin de Endülüs'te ravisi olduğu *et-Târîhu'l-Kebîr*, *et-Târîhu'l-Evsat*, *et-Târîhu's-Sağîr* ve *Kitâbü'd-Duafâ'*ya sık sık atıflarda bulunmakta ve Buhârî'nin raviler hakkındaki değerlendirmelerine işaret etmektedir.²⁸

İbn Abdilber, *el-İstiâb* isimli çalışmasında Sahîhayn arasında tercihte bulunmaktan ziyade, Buhârî ve Müslim'in birbirlerinin eserlerinde bulunmayan rivayetleri zikretmektedir.²⁹

İbn Abdilber, zikredilen eserleri çerçevesinde hem Buhârî'ye hem de Müslim'in *Sahîh'*ine önem verdiği anlaşılmaktadır. Kaynak olarak en fazla Buhârî'nin *Sahîh'*ine değer vermektedir. Çünkü Buhârî'nin *Sahîh'*i dışında yukarıda da zikrettiğimiz birden fazla eseri çalışmalarında kaynak olarak göstermektedir. Cerh ve tadil konularında ona güveni tamdır. Doğu İslâm dünyasına ilim yolculuğunda bulunmamasına rağmen Buhârî'nin *Târîh'*lerini Endülüs'te nakleden kendisidir. Aynı zamanda Buhârî'nin *Sahîh'*i üzerine *el-Ecvibetü'l-Müstûabe ani'l-Mesâilil-Müstağrabe min Sahîh'i Buhârî* (Kâhire, Dâru İbn Kayyim,1426) isimli bir çalışması vardır. Ancak bir rivayetle ilgili olarak hem Buhârî hem de Müslim'in *Sahîh'*inde geçmesi söz konusu ise o zaman Müslim'i tercih etmektedir. Onun Sahîhayn'da tercih yaptığı eseri *et-Temhîd'*dir. Tercihlerin en fazla görüldüğü *et-Temhîd'*in yazıldığı dönemin bilinmesi İbn Abdilber'in Sahîhayn karşısındaki konumunu netleştirecektir. Kitapta yazdığı eserlere ve Buhârî'nin *Târîh'*lerine atıflarda bulunması çalışmanın yaşamın ilk döneminde olmadığını göstermektedir. Ömrünün son döneminde yazılan bir eserin onun fikirlerinin sabitlendiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla İbn Abdilber'in Sahîhayn hakkındaki düşüncesi, Buhârî'ye genel olarak önem vermekle birlikte Müslim'in *Sahîh'*ini de göz ardı etmediğidir. Eğer bir konu ile ilgili hem Buhârî hem de Müslim'in *Sahîh'*inden bir rivayet gelirse genellikle Müslim'i tercih etmektedir. Bu da Müslim'e değer verdiğinin bir kanıtıdır.

3. Ebû'l-Velîd Süleyman el-Bâcî (v. 474/1081)

²⁸ Bkz: İbn Abdilber, *et-Temhîd*, c. XXI, s. 2, 11.

²⁹ İbn Abdilber, *el-İstiâb*, c. I, s. 3, 56, II, 15, 61, 95.

Endülüs'te özellikle *el-Muvatta'*ı şerh etmesiyle tanınan el-Bâcî'nin Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerine yaklaşımı önem arz etmektedir. *el-Muvatta* şerhi *el-Müntekâ*'ya bakıldığında Sahîhayn arasında tercihte bulunduğu tespit edilmektedir. Hem Buhârî hem de Müslim'de geçen rivayetlerde tercihini Müslim'in *Sahîh*'inden yana kullanmıştır. Şu hadis buna bir örnektir.

عَنْ عَمْرٍو بْنِ سُلَيْمٍ رَأَيْتَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُؤْمِنُ النَّاسَ وَهُوَ حَامِلٌ أَمَامَةً.

Amr b. Süleyman, Allah Rasûlü (s.a.s.) üzerinde torunu Ümâme olduğu halde insanlara namaz kıldırırken gördüm, demektedir.³⁰

Ebû'l-Velid Süleyman el-Bâcî, rivayeti zikrettikten sonra "bu hadis Müslim'de geçmektedir" şeklinde bilgi vermektedir. Rivayet sadece Müslim'in *Sahîh*'inde geçmemektedir.³¹ Aynı zamanda Buhârî'nin *Sahîh*'inde de aynı lafızlarla geçmektedir.³² Ancak el-Bâcî sadece Müslim'i işaret etmekle yetinmiştir. el-Bâcî, eserin farklı yerlerinde de benzer uygulamalar içinde olmuştur.³³

3. Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (v. 543/1148)

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, beşinci asrın sonu altıncı asrın ilk yarısında yaşamış Endülüs âlimlerindedir. Farklı İslâmî ilimlerde çalışmalarının yanında hadis ilminde de birçok eser vermiştir.

Hadis ilmine dair eserlerinde Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerine önem vermiştir. Genel olarak bakıldığında eserlerinde Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerine eşit davranmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Mesela bir konu hakkında zikredilen bir rivayetin hem Buhârî hem de Müslim'de geçmişse çok azında Müslim'i tercih etmiştir. Müslim'i tercih ettiğine dair bir örneği şu şekilde verebiliriz.

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ

³⁰ Bâcî, Ebû'l-Velid Süleyman, *el-Münteka*, c. I, s. 184, 422; c. III, s. 269.

³¹ Müslim, *Mesâcid*, 36.

³² Buhârî, *Namaz*, 103.

³³ Bkz: Bâcî, *el-Münteka*, c. III, 269, Buhârî, *Talak*, 8; Müslim, *Talak*, 23.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَلِيِّ أَنْتَ مِثِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي

Sa'd b. Ebî Vakkâs (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Rasûlüllâh (s.a.s.), Hz. Ali'ye "senin benim yanımdaki değerim Harun (a.s.) ile Musa (a.s.) gibidir. Ancak benden sonra nübüvvet yoktur", buyurmuştur.³⁴

Rivayetin tarikleri incelendiğinde, rivayetin hem Buhârî'de³⁵ hem de Müslim'de geçtiği görülmektedir. Ancak İbnü'l-Arabî, Müslim'i kaynak olarak vermiştir.³⁶ İbnü'l-Arabî, çoğunlukla bir konu ile ilgili zikredilen rivayet hem Buhârî hem de Müslüm'de geçiyorsa ikisine de atıf yapmayı yeğlemektedir.³⁷

İbnü'l-Arabî'nin Sahîhayn yaklaşımı, aralarında tercih yapmaktan ziyade her iki kaynağı da birlikte kullanmaktır. Tercihle buldukları çok az olduğu için onun genel yaklaşımını yansıtmamaktadır. Özellikle *Arızatü'l-Ahvezî*'de her iki *Sahîh* kitabı bazen eserlerin ismini vererek bazen de "Sahîh" ifadesini kullanarak atıflarda bulunmuştur.³⁸

4. Kâdî İyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149)

Endülüslü büyük Mâlikî fakîh ve muhaddisidir. VI. yy. Endülüs ilim dünyasında temayüz etmiş bir âlimdir. Hadis ilminde önemli çalışmaları olmuştur. Farklı şahsiyetler hakkında Müslim'i tercih ediyorlar şeklinde tespitlerin sahibidir.³⁹ Bu açıdan Buhârî ile Müslim'in *Sahîh*'leri arasındaki tercih edip etmeme durumlarından da haberdardır. Bu çerçevede kendisinin de Sahîhayn'a yaklaşımının nasıl olduğunu tespit etmek önem arz etmektedir.

Kâdî İyâz, *Meşâriku'l-Envâr* isimli eserinde Müslim'in *Sahîh*'inden gelen rivayetlere öncelik vermiştir. Konu ile ilgili rivayetlerde ilk önce Müs-

³⁴ İbnü'l-Arabî, *Arızatü'l-Ahvezî*, c. I, 83, 211. Konu ile ilgili başka örnekler için bkz: a.mlf. c. I, s. 9, 278, Buhârî, *Esan*, 36; Vudû, 1; Müslim, *Mesâcid*, 204; Tahâret, 2.

³⁵ Buhârî, *Menâkıb*, 33.

³⁶ Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 29.

³⁷ İbnü'l-Arabî, *Arızatü'l-Ahvezî*, c. I, s. 93, 183, 193, 213, 214, 254.

³⁸ İbnü'l-Arabî, *Arızatü'l-Ahvezî*, c. I, s. 9.

³⁹ Kâdî İyâz ve hayatı hakkında bkz: İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, VII, 67; Zehebî, *Siyeru Â'lâmi'n-Nübelâ*, c. XX, s. 214; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-Müzheb*, c. I, s. 101; Sa'dun Abbas Nasrullah; *Devletü'l-Murabitîn fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, c. I, s. 228.

lim’de varsa onu zikretmiştir. Zaman zaman Müslim’den gelen rivayetleri naklettikten sonra “Buhârî’de de geçmektedir” ifadesini kullanmıştır.⁴⁰ Konu ile ilgili olarak şu örnek verilebilir. (Hadis uzun olduğu için Kâdî İyâz’ın belirttiği yerleri aktaralım.)

وقد جاء في كتاب مسلم في هذا الحديث خذ هذين القرينين

Rivayette Müslim’de geçtiği üzere bu hadiste Allah Rasûlü Sa’d’a “şu iki bağı tut” demektedir.⁴¹ Aynı rivayet Buhârî’de⁴² de geçmesine rağmen sadece Müslim’in *Sahîh*’i kaynak olarak belirtmektedir.

Meşâriku’l-Envâr, Buhârî, Müslim ve *el-Muvatta*’daki hadisler üzerine bir çalışma olduğu için Kâdî İyâz’ın hem Buhârî hem de Müslim’i kaynak olarak vermesi gayet doğaldır. Müellifin zaman zaman her iki kaynağı bir hadis çerçevesinde zikrettiği de tespit edilmektedir.⁴³

Kâdî İyâz, *eş-Şifa* isimli eserinde Müslim’in *Sahîh*’inden alınan rivayetlere daha fazla değer vermektedir. Kitapta Müslim’in *Sahîh*’inden alınan rivayetler Buhârî’nin *Sahîh*’inden alınanlardan daha fazladır. Buhârî’den nakilde bulunduğu hadisler incelendiğinde Müslim’de olmadığı anlaşılmaktadır. Rivayetleri naklettikten sonra çalışmasında Sahîhayn üzerinden bir kıyaslamaya gitmemiştir. Müslim’in *Sahîh*’ni tercih ettiğine bir örnek şu şekildedir.

مَا شَبَّحَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ تَبَاعًا مِنْ خُبْرٍ بَرٍّ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ

Hız. Aîşe (r.ha.)’dan nakledildiğine göre, Rasûlüllâh (s.a.s.) üç gün arka arkaya buğday ekmeğinden karnını doyumamıştır.⁴⁴

Kâdî İyâz, rivayeti Müslim’den nakletmektedir. Hâlbuki Hadis hem Müslim⁴⁵ hem de Buhârî’nin *Sahîh*’inde⁴⁶ geçmektedir.

⁴⁰ Kâdî İyâz, *Meşâriku’l-Envâr*, c. I, s. 15.

⁴¹ Kâdî İyâz, *Meşâriku’l-Envâr*, c. I, s. 13.

⁴² Buhârî, *Meğâzî*, 75.

⁴³ Kâdî İyâz, *Meşâriku’l-Envâr*, c. I, s. 23; c. II, s. 400, 402, 403.

⁴⁴ Kâdî İyâz, *eş-Şifa*, c. I, s. 140.

⁴⁵ Müslim, *Zühd* ve *Rekâik*, 1.

⁴⁶ Buhârî, *Etime*, 23.

5. İbnü'l-Harrât el-İşbîlî (v. 581/1185)

Ahkâm hadisleri alanındaki çalışmalarıyla temayüz eden İbnü'l-Harrât el-İşbîlî,⁴⁷ Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerini fevkalâde önemsemektedir. Bütün eserlerinde her iki kaynaktan gelen hadisleri zikretmektedir.

İbnü'l-Harrât, Müslim'in *Sahîh*'ine ayrı bir önem vermektedir. Ona Buhârî'nin *Sahîh*'inden daha fazla değer atfetmektedir. Hemen hemen her konuya Müslim'den gelen hadislerle başlamaktadır. Müslim'de bir hadis yoksa veya en geniş anlamlı değilse diğer kaynaklardan gelen rivayetlere öncelik tanımaktadır. *el-Ahkâmü'l-Vüstâ*'nın mukaddimesinde eserlerinde Müslim'in *Sahîh*'ine öncelik verdiğini ifade etmektedir.⁴⁸

İbnü'l-Harrât, eserlerinin muhtevalarını adeta Müslim hadisleriyle bezemiştir. Mesela *el-Ahkâmü's-Suğrâ*, *el-Cem Beyne's-Sahîhayn* ve *Telkînü'l-Velîdi's-Sağîr*, Müslim'in *Sahîh*'inin muhtasarı gibidir. Özellikle *el-Cem Beyne's-Sahîhayn*'de Müslim'in *Sahîh*'inden rivayetler mütâbî ve şâhitlere kadar en ince ayrıntısıyla verilirken, Buhârî'nin *Sahîh*'indeki hadislerden sadece tasdik ve ziyâdeleri belirlemede istifade edilmiştir.⁴⁹

İbnü'l-Harrât, müttefekun aleyh olarak gelen hadislere karşı sükût etmeyi yeğlemektedir. Eserlerinin tamamında onlardan aldığı rivayetler hakkında herhangi bir değerlendirme yapmayarak onlara değer verdiğini göstermektedir. Onun sükûtu, mezkûr rivayetlerin sahîh hadis olduklarını onaylama sadedindedir. Çünkü kendisi, "ben onlardan gelen hadisler hakkında sükût ediyorum"⁵⁰ demektedir. Kitaplarına bakıldığında sahîh hadis hassasiyetinin olduğu görülmektedir. Bazı hadislerden sonra "bu konuda en sahîh hadis budur" ifadesi bulunmaktadır.⁵¹

6.Ebü'l-Velîd İbn Rüşd el-Hafîd (v. 595/1198)

⁴⁷ İbnü'l-Harrât el-İşbîlî hakkında bkz: Öztoprak, Mustafa, *Endülüs'te Hadis ve İbnü'l-Harrât el-İşbîlî*, Şimal Matbaacılık, Sinop, 2012.

⁴⁸ İbnü'l-Harrât, *el-Ahkâmü'l-Vüstâ*, c. I, s. 70.

⁴⁹ bkz: Öztoprak, Mustafa, *Endülüs'te Hadis ve İbnü'l-Harrât el-İşbîlî*, Şimal Matbaacılık, Sinop, 2012, ss. 74–103.

⁵⁰ İbnü'l-Harrât, *Vüstâ*, c. I, s. 66.

⁵¹ İbnü'l-Harrât, *Kübrâ*, c. I, s. 370, 384, 418, 430, 438; c. II, s. 81, 118, 179, 349, 394; c. III, s. 72, 158, 205; c. IV, s. 67, 129, 134, 140, 250.

İbn Rüşd, hem Buhârî hem de Müslim'in *Sahîh*'inde geçen hadisleri Müslim'in lafızlarıyla ve kaynak gösterimiyle aktarmaktadır. İbn Rüşd'ün Müslim'i tercih eden uygulamalarına şu hadis örnek verilebilir.

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ
قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صُومُوا لِرُؤْيَيْهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَيْهِ فَإِنْ عَمِيَ عَلَيْكُمْ الشَّهْرُ فَعُدُّوا ثَلَاثِينَ

Muhammed b. Ziyâd, Ebû Hureyre'den şu hadisi işittiğini söylemektedir. Allah Rasûlü (s.a.s.) "hilali görünce oruç tutunuz, hilali görünce bayram yapınız. Eğer hava kapalı olursa ayı otuza tamamlayınız" buyurmuştur.⁵²

Rivayet hem Müslim'in⁵³ hem de Buhârî'nin *Sahîh*'inde⁵⁴ geçmesine rağmen İbn Rüşd Müslim'in *Sahîh*'inden nakletmeyi tercih etmektedir. Bu durum kitabın genelinde görülmektedir.⁵⁵

7.Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (v. 638/1240)

125

OMÜİFD

Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *el-Mahaccatü'l-Beydâ* isimli eserinde Müslim'den gelen rivayetleri öncelikle aktarmıştır. Buhârî'ye ise Müslim'den zikrettiği metinden farklılık arz eden yönleri zikrederek yer vermiştir.⁵⁶

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Mahaccatü'l-Beydâ*'da, Sahîhayn'a yaklaşımında hocası İbnü'l-Harrât'tan etkilendiğini söylemek mümkündür. Eserinde Müslim'in *Sahîh*'ini incelemektedir. Buhârî'ye ise zaman zaman atıfta bulunmaktadır. İbnü'l-Harrât da *el-Ahkâmü'l-Vüstâ*'sında "ben Müslim'in *Sahîh*'inden gelen rivayetleri tercih ettim" demektedir.⁵⁷ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin de onun yolundan gittiğinin en önemli kanıtı Müslim'in *Sahîh*'inden gelen rivayetlere öncelik vermesinin yanında eserde zaman zaman hocasının görüşlerine atıflar yapmasıdır.⁵⁸

⁵² İbn Rüşd, *el-Bidâyetü'l-Müctehid*, c. I, s. 284, 286.

⁵³ Müslim, Sıyam, 3.

⁵⁴ Buhârî, Sıyam, 11.

⁵⁵ Benzer rivayetler için bkz: İbn Rüşd, *el-Bidâyetü'l-Müctehid*, c. I, s. 308, 326; c. V, s. 442; Müslim, Sıyam, 91, Hac, 1.

⁵⁶ İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, *el-Mahaccatü'l-Beydâ*, vr 8a, 14a, 15b, 16a.

⁵⁷ İbnü'l-Harrât, *Vüstâ*, c. I, s. 70.

⁵⁸ Bkz: İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, *el-Mahaccatü'l-Beydâ*, vr 14a, 17b.

Hicri V. ve VI. asırda Endülüs'te Sahîhayn'a yaklaşımlarda farklılıklar olduğu görülmektedir. V. asır ile altıncı asrın ortalarına kadarki süreçte yaşayan âlimlerin hem Buhârî hem de Müslim'in *Sahîh*'ine değer verdikleri tespit edilmektedir. Ancak bir konu ile ilgili her iki eserde de aynı hadis zikredildiğinde genelin yaklaşımı Müslim'in *Sahîh*'inden nakilde bulunma yönündedir.⁵⁹ Zaman zaman bazı âlimler her iki esere de atıfta bulunmuşlardır. VI. asrın ikinci yarısından itibaren özellikle hadis ilmiyle iştigal eden ve eser veren âlimlere bakıldığında tercihleri tamamen Müslim'in *Sahîh*'inden yana olmuştur. Hatta bazı âlimler eserlerinde rivayet seçiminde Müslim'in *Sahîh*'ini tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Buradan V. ve VI. asırda Sahîhayn'a karşı yaklaşımların farklılaştığını tespit etmek mümkündür.

C.Tercih Sebepleri

Endülüs hadisçiliğinde Sahîhayn algısının farklılaşmasında bazı amillerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Endülüslü âlimlerin çalışmalarına bakıldığında Buhârî ile Müslim'in *Sahîh*'leri arasında tercih yaparken kendilerinde rivayet seçme kriterleri oluşturmuşlardır. Tabiidir ki bunlar eserlerin sistematığı arasında yer almaktadır. Şimdi bu kriterleri ve onları dikkate alan âlimleri inceleyelim.

1.Bir konuyu en geniş anlamda zikreden rivayeti alma:

⁵⁹ Endülüslü âlimlerin genelinin Müslim'in *Sahîh*'ini tercih ettikleri hem Doğu hem de Endülüs'teki bazı âlimler tarafından da teyit edilmektedir. Mesela Kâdî İyâz, Ebû Mervan et-Tîbî'nin birçok şeyhinin Müslim'in *Sahîh*'ini tercih ettiklerini belirtmektedir (İbn Hacer, *en-Nüket*, c. I, ss. 282-284). Ebû Muhammed Kâsım b. Kâsım et-Tucûbî, Muhammed b. Hazm Müslim'in *Sahîh*'ini Buhârî'ye tercih ettiğini söylemektedir (İbn Hacer, *en-Nüket*, c. I, s. 282). İbn Hazm ve Hâkimin şeyhi Ebû Ali en-Neysâbüri, Müslim'in *Sahîh*'ini *Buhârî*'ninkinden daha sahîh görmektedir. Ebû Ali, dünya durdukça Müslim'in kitabı hadis ilminde daha değerli olmaya devam edecektir, demektedir. İbnü's-Salah ise, Ebû Ali'nin bu sözünün kabul edilebilir bir şey olmadığını ifade etmektedir (Zehebî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, c. III, s. 902; Sanânî, *Tevzîhu'l-Efkâr*, c. I, s. 48; Eren, Mehmet, *Buhârî'nin Sahîh'i ve Hocaları*, s. 42- 43). İbn Haldun, Buhârî'nin *Sahîh*'ine bu ümmetin âlimleri önem vermektedir. Ancak Mağripliler, *Sahîh-i Müslim*'e daha fazla değer vermektedirler. Onunla daha fazla ilgilendiler ve Buhârî'nin *Sahîh*'ine göre daha değerli olduğunda ittifak ettiler, tespitinde bulunmaktadır (İbn Haldun, *Mukaddime*, c. I, s. 254).

Bu şartı özellikle İbn Hazm⁶⁰ ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin⁶¹ dikkate aldığı tespit edilmektedir. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, bir konu ile ilgili en geniş anlamda rivayet Sahîhayn'da varsa oradan yoksa diğer Kütüb-i Sitte kaynaklarından alma yoluna gitmiştir. Çalışmasını genellikle Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'inden alınan rivayetlerden oluştururken, hadislerin en geniş anlamda nakleden rivayeti her iki kaynaktan bulamadığında eserinin genel usulünün dışında hareket edebilmiştir. Dolayısıyla rivayetlerin en geniş anlamda verilmesi Endülüs âlimlerinin tercihi olmuştur.

2.Rivayetlerin tam olarak zikredilmesi:

Âlimler taktî yapılan rivayetleri tercih etmemektedirler. Buhârî'nin rivayetleri bölmesi ve farklı yerlerde ilgili bölümleri zikretmesine karşın Müslim'in hadisleri bir yerde tam olarak vermesini arzu etmektedir. Bu durum Müslim'in *Sahîh*'ini tercihte en büyük etken olmaktadır. Bu maddeyi yeğleyenler ise İbn Hazm,⁶² İbn Rüşd,⁶³ Kâdî İyâz⁶⁴ ve Ebû'l-Velîd Süleyman el-Bâcî⁶⁵dir.

3.Tek Kaynakla Yetinme:

Bazı âlimler, bir konu ile ilgili rivayeti sadece bir kaynaktan bulursa onu zikretmektedir. Mesela İbn Rüşd ve Kâdî İyâz çalışmalarında hadislerin kaynaklarını Müslim'den vermeyi tercih etmemektedirler. Ancak zikredilen konu ile ilgili rivayet Müslim'de yoksa o zaman Buhârî'nin *Sahîh*'inden nakilde bulunmaktadırlar.⁶⁶

4.Meseleyi kısa ve öz olarak nakleden hadisleri dikkate alma:

⁶⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, I, 37.

⁶¹ İbnü'l-Arabî, *el-Mahaccatü'l-Beydâ*, vr^{16b}

⁶² İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. I, s. 38.

⁶³ İbn Rüşd, *el-Bidâyetü'l-Müctehid*, c. I, s. 388.

⁶⁴ Kâdî İyâz, *eş-Şifa*, c. I, s. 140.

⁶⁵ Bâcî, *el-Müntekâ*, c. II, s. 319.

⁶⁶ İbn Rüşd, *el-Bidâyetü'l-Müctehid*, c. II, s. 67.

Bu maddeyi özellikle Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'de görmek mümkündür.⁶⁷ O, ele aldığı konuyu en kısa ve yeterli bir bilgiye haiz olarak nakleden rivayet hangi kaynak ise oradan nakilde bulunmaktadır. Konuyu ilgilen-dirmeyen ayrıntıların zikredildiği kaynakları ise göz ardı etmektedir. Aslında bu uygulama bir nevi Buhârî'nin hadislerdeki taktî yaklaşımına benzemektedir.

5. Tekrara düşmeme isteği:

Endülüslü âlimler bir rivayetin farklı yerlerde farklı konularla tekrar zikredilmesini arzu etmemektedirler. Mesela İbnü'l-Harrât bu çerçevede düşünenlerdendir. Müslim'in *Sahîh*'ini dikkate almasında onun sistemat-iğinin etkili olduğu söylenebilir. İbnü'l-Harrât'ın, bir hadisi birden fazla yerde tekrar etmediği görülmektedir. Müslim'in hadisleri yerleştirme şekli, bir hadisi bölerek farklı yerlerde kullanmaması ve hadisleri bulundu-ğu bölgedeki hocalardan ve Neysâbur'daki kütüphanede bulunan eserlerden istifade ederek telif etmesi dolayısıyla kitabın metninin düz-gün olması, bu kararı vermede Mağripliler üzerinde dolayısıyla İbnü'l-Harrât'ta da etkili olmuştur.⁶⁸ Buhârî'nin mezkûr alanlardaki uygulamalarını dikkate almadığı çok açıktır. "Tekrara düşmekten hoşlanmam" demektedir. Çünkü ona göre asıl olan tekrar olmaksızın rivayetleri nakletmektir.⁶⁹

6. Geleneği devam ettirme isteği:

Bazı âlimler eserlerinde ortaya koydukları tercihlerinde ayrıntıya girmemektedirler. Mesela Muhyiddîn İbnü'l-Arabî bu çerçevede değerlendirilebilir. Kendisi eserindeki uygulamalar açısından bakıldığında hocası İbnü'l-Harrât'tan çok fazla farklı bir usul ortaya koymamıştır. Hocasının kitaplarındaki metodu onun eserinde de görülmektedir. Aslında yukarıda zikredilen tercih metotları Endülüs'teki genel yaklaşımdır. Yaşanılan coğrafyadaki uygulamalar hoca-talebe ilişkisi çerçevesinde devam etmek-

⁶⁷ İbnü'l-Arabî, *Ârizatü'l-Ahvezî*, c. I, s. 193.

⁶⁸ İbn Hacer el-Askalâni, *en-Nüket*, c. I, s. 284.

⁶⁹ İbnü'l-Harrât, *Vüstâ*, c. I, s. 67.

tedir. Endülüs'teki Sahîhayn algısının da bu minval üzere gittiği anlaşıl-
maktadır.⁷⁰

7.İttifak Edilen Hadisleri Kabul Etme:

Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri arasında tercih yaparken İbn Abdilber gibi âlimler müttefekun aleyh rivayetleri öncelemişlerdir. İbn Abdilber'in *et-Temhîd*'inde söz konu rivayet sayısı 70 civarındadır. İbn Abdilber o riva-
yetleri diğer tercih edilenlere nazaran ilk olarak nakletmeyi yeğlemiştir.⁷¹

D.Doğu İslâm Dünyasıyla Karşılaştırılması

Sahîhayn hakkındaki değerlendirmeler sadece Endülüs hadisçiliği kap-
samında yer almamaktadır. Her iki eserin yazıldığı bölge olan Doğu
İslâm dünyasında da yoğun bir şekilde farklı süreçler yaşanmıştır. Buhârî
ve Müslim'in *Sahîh*'i yazıldıkları andan itibaren Kurân-ı Kerîm'den sonra
sıhhat bakımından en değerli iki eser olarak nitelendirilmiştir. Hem
Buhârî hem de Müslim'in yaşadıkları bölge ve dışındaki yerlerde farklı
ilim merkezlerinde en değerli hangisi tartışmaları bile meydana gelmiş-
tir.⁷² Zaman içinde üretilen eserlerin kaynak algılaması da bu meyanda
devam etmiştir. Bir nevi algılar çalışmalarının oluşumunda etkili olmuştur.
Endülüs'teki âlimlerin farklı yaklaşımları daha önceki başlıklarda değer-
lendirilmiştir. Bir kıyas imkânı sunması açısından her iki eserin üretildiği
ve ilk tanındığı Doğu İslâm dünyasındaki Sahîhayn algısının ortaya ko-
nulması gerekmektedir. Endülüs'te Sahîhayn yaklaşımlarını ele aldığımız
hicri V. ve VI. asırlarda Doğu İslâm dünyasındaki âlimlerin uygulamala-
rının neler olduğu belirtilmelidir. Söz konusu zaman içinde temayüz
etmiş âlimlerin eserlerinde konuya yaklaşımlarını şu şekilde zikredebili-
riz.

Doğu İslâm dünyasında hadis ilminde ön plana çıkan âlimlerden bi-
risi Beyhakî (v. 458/1065)'dir. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* isimli eserinde
Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'inden birçok hadis nakletmiştir. Hem Buhârî

⁷⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket alâ Kitâbi İbni's-Salâh*, c. I, ss. 282- 284.

⁷¹ Bkz: İbn Abdilber, *et-Temhîd*, c. IX, s. 216; c. XV, s. 300.

⁷² Özaşar, Mehmet Emin, "Rivayet İlminde Eser Karizması ve Müslim'in el-Câmiu's-Sahîh'i",
AÜİFD, Ankara, 1999, c. XXXIX, ss. 289-292.

hem de Müslim'in birinden nakledilen hadisler incelendiğinde zikredilmeyenin eserinde o hadisin olmadığı anlaşılmaktadır.⁷³ *es-Sünenü'l-Kübrâ*'da Beyhakî, Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği hadisleri özellikle zikretmektedir.⁷⁴ Beyhakî, kendisinin başkaca kaynaklardan naklettiği rivayetlere ise eğer Buhârî ve Müslim'de geçiyorsa zikrettiği hadisten sonra atıf yapmaktadır. Buhârî ve Müslim'in birlikte veya ikisinden birinin eserine aldığı hadisi verecek olursa, bu durumu mutlaka açıklamaktadır. Böylece *es-Sünenü'l-Kübrâ*, bir çeşit Sahîhayn üzerine yazılmış müstahreç⁷⁵ niteliği taşımaktadır.⁷⁶ Genel olarak bakıldığında Beyhakî'nin Sahîhayn'a yaklaşımı her iki çalışmaya da değer verme yönündedir. Birini diğerine tercih ettiği bir durum söz konusu değildir. Aksine her iki kaynaktan nakledilen müttefekun aleyh rivayetlere daha fazla yer vermektedir.

130
OMÜİFD

Zehebî'nin ifadesiyle Doğu İslâm dünyasının beşinci asırdaki en büyük hafızı⁷⁷ olan Hatîb el-Bağdâdî, Sahîhayn konusunda üç farklı yaklaşım göstermiştir. Bunlardan birincisi, her iki âlimden gelen hadislere beraber yer vermesidir. Zikrettiği rivayetten sonra "bu hadisi hem Buhârî hem de Müslim *Sahîh*'inde nakletmişlerdir" demektedir.⁷⁸ Hatîb el-Bağdâdî'nin ikinci uygulaması, zaman zaman hem Buhârî hem de Müslim'de geçen rivayette kaynak tercihi yapmıştır.⁷⁹ Burada Buhârî'den⁸⁰

⁷³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, c. I, s. 13, 17.

⁷⁴ Bkz: Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, c. I, s. 5, 123, 184, 186, 190, 211; c. II, s. 93, 114, 154, 219, 244; c. III, s. 159, 173, 180, 190, 197, 201.

⁷⁵ Müstahreç: Kelime olarak çıkarmak manasına istihraçtan ism-i mef'uldür. Hadis ıstılahı olarak bir çeşit hadis kitabına denir. Bir musannif, kendinden önce tasnif edilmiş herhangi bir hadis kitabında bulunan hadisleri, şeyhinde veya daha yukarı şeyhlerden biriyle buluştuğu, kitap sahibinin tarikinden ayrı kendi isnadı ile rivayet ederek meydana getirdiği hadis kitabına denir (Suyutî, *Tedribü'r-Râvî fi Şerhi Takribü'n-Nevevî*, nşr. Abdülvehhab Abdül-latif, Mektebetü'r-Riyâdî'l-Hadîs, Riyad, ts. c. 1, ss. 111,112; Uğur, Mücteba, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, ss. 283-285).

⁷⁶ Çakan, İsmail Lütfî, *Hadis Edebiyatı*, s. 103.

⁷⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. XVIII, s. 159.

⁷⁸ el-Bağdâdî, el-Hatîb, *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, c. I, s. 108, 314; a. mlf., *el-Câmiu li Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbî's-Sâmî*, c. IV, s. 92, 295.

⁷⁹ el-Bağdâdî, el-Hatîb, *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, c. I, s. 189; a. mlf., *er-Rihle fi Talebî'l-Hadîs*, c. I, s. 189.

⁸⁰ Buhârî, İlim, 6.

nakilde bulunmaktadır. Hadis Müslim’de⁸¹ de geçmekte ancak Hatîb el-Bağdâdî onu belirtmemektedir. Hatîb el-Bağdâdî’nin üçüncü yaklaşımı ise, sadece Müslim’den nakilde yaptığı rivayetlerin Buhârî’de de geçtiği tespit edilmektedir.⁸² Her üç yaklaşım, onun Buhârî ve Müslim arasında tercih yapmadığını göstermektedir. İki kaynaktan gelen rivayetler arasından zaman zaman seçim yapsa da genel olarak Sahîhayn’a eşit seviyede yaklaşım göstermenin daha değerli olduğunu düşünmektedir.

Beşinci asrın sonu altıncı asrın başında yaşamış hadis âlimlerinden birisi Beğavî (v. 516/1122)’dir. *Şerhu’s-Sünne* isimli eserinde diğer kaynaklarla birlikte Buhârî ve Müslim’in *Sahîh*’inden seçtiği hadislerle yer vermektedir. Sahîhayn’a yaklaşımı birkaç yönden tespit edilmektedir. Buhârî ve Müslim’den alınan hadislerden birini zikrettiğinde diğerini göz ardı edebilmektedir. Seçilen rivayet diğer kaynaktaki ile karşılaştırıldığında Beğavî’nin ele aldığı konuyu en iyi şekilde ifade edenin tercih edildiği tespit edilmektedir. Dolayısıyla konuyu ele alan rivayetin meseleyi istenilen seviyede ifade etmesi arzulandığı için diğer kaynaktaki rivayeti hem seçmemeyi hem de atf yapmamayı tercih etmektedir.⁸³ Beğavî’nin eserinde yer verdiği bazı rivayetlerde ise Sahîhayn’dan birini zikrettiği görülmektedir. Söz konusu rivayetler incelendiğinde Buhârî⁸⁴ ve Müslim’den⁸⁵ nakledilen hadislerin sadece nakledilen kaynakta bulunduğu belirlenmektedir. Aynı konu ile ilgili diğer kaynaktaki böyle bir rivayet tespit edilmemektedir. Ayrıca Buhârî’nin *Sahîh*’inden rivayetlerin zikredilip de Müslim’e sadece atf yaptığı durumlar da söz konusudur.⁸⁶ Beğavî, her iki eseri kaynak olarak verse de, örneklerde de görüldüğü üzere Buhârî’nin rivayetlerini incelemektedir. Ancak bu durum, onun Sahîhayn’a yaklaşımında her iki kaynaktan birini dikkate alıp diğerini göz ardı etmesine yol açmamaktadır.

⁸¹ Müslim, Cihad ve’s-Siyer, 38.

⁸² Buhârî, Salat, 72.

⁸³ Konu ile ilgili bkz. Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*, c. I, s. 119.

⁸⁴ Buhârî’den gelen rivayetin Müslim’in *Sahîh*’inde olmamasına örnek için bkz: Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*, c. I, s. 3, 93, 110.

⁸⁵ Müslim’den gelen rivayetin Buhârî’nin *Sahîh*’inde olmamasına örnek için bkz: Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*, c. I, s. 103, 150, 168, 174, 332, 363, 364.

⁸⁶ Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*, c. I, s. 22, 119, 169, 233, 483, 625.

Altıncı asrın son yarısında temayüz eden özellikle mevzu hadislerle ilgili çalışmasıyla tanınan İbnü'l-Cevzî (v. 597/1201), Buhârî ve Müslim arasında tercihte bulunmamıştır. *et-Tahkik fi Ehâdîsi'l-Hılâf* isimli eserinde rivayetleri naklederken her iki eseri aynı anda kaynak göstermiştir.⁸⁷ Ayrıca, Sahîhayn'dan birini zikrettiği hadislerin diğerinde olmadığı tespit edilmiştir.⁸⁸

Doğu İslâm dünyasında hicri beşinci ve altıncı asırlarda ön plana çıkan hadisçilerin Sahîhayn'a yaklaşımları incelenmiştir. Bu çerçevede, Doğu İslâm dünyasındaki hadisçilerin Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'ine herhangi bir ayırım yapmaksızın kaynak bazında eşit yaklaşım gösterdikleri tespit edilmektedir. Söz konusu âlimlerden bazıları her ne kadar zaman zaman Buhârî ve Müslim'den birisini kaynak olarak gösterebilirler de istenilen hadisin diğerinde olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla farklılık var gibi görünen durumların aslında olmadığı ortaya çıkmaktadır.

132

OMÜİFD

Sonuç

Endülüs, İslâm kültür medeniyetinin en önemli unsurlarından birisi olduğunu Sahîhayn konusunda da göstermiştir. Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinin dördüncü asrın ikinci yarısından itibaren Endülüs'e geldiği ve ilim dünyasının gündemine girdiği belirlenmiştir. Endülüslü âlimler, eserlerinde söz konusu iki eserden nakledilen hadislerle ziyadesiyle yer vermişlerdir. Bunu yaparken Doğu İslâm dünyasından farklı olarak iki eserden birini tercih etmişlerdir. Bu eser Müslim'in *Sahîh*'idir.

Müslim'in *Sahîh*'ini ön plana çıkarmalarında ilgili başlıkta da görüldüğü üzere aranan hadislerin kısa sürede bulunması, taktî'ye uğramaması ve eserde bir yerde geçmesinin tercih sebebi olduğu anlaşılmıştır. Buhârî'nin *Sahîh*'i mutlaka onların yanında değerlidir. Ancak, bu çalışmalarda atf yapılması ve kaynak gösterilmesiyle sınırlı kalmaktadır.

⁸⁷ İbnü'l-Cevzî, *et-Tahkik fi Ehâdîsi'l-Hılâf*, c. I, s. 85, 205, 241, 331, 350, 387, 400, 467; c. II, s. 28, 36, 46, 49, 121, 134, 154.

⁸⁸ İbnü'l-Cevzî, *et-Tahkik fi Ehâdîsi'l-Hılâf*, c. I, s. 30, 72, 87, 106, 110, 115, 120; c. II, s. 23, 25, 33, 123, 135.

Hicri beşinci ve altıncı asırda Endülüs'te Sahîhayn'a karşı iki yaklaşım gösterildiğini söylemek mümkündür. Beşinci asırdan başlayarak altıncı asrın ortalarına kadar yaşamış âlimlerin genellikle ya her iki esere aynı oranda değer verdikleri ya da çalışmalarında zikredilen konulardaki hadislerin önemli bir kısmının Buhârî'den alındığı tespit edilmiştir. Müslim'in *Sahîh*'ine ise, bir konu ile ilgili rivayetin hem Buhârî hem de Müslim'de geçtiği anda Müslim'den yana tercih yaptıkları anlaşılmıştır. Ancak bunların Buhârî'den alınan hadislere oranı oldukça düşüktür. Hicri altıncı asrın ikinci yarısında yaşayan âlimleri eserlerinde öncelikle Müslim'den alınan hadislere yer vermişlerdir. Buhârî'ye ise atıf yapmışlardır. Hatta İbnü'l-Harrât gibi bazı âlimler, Müslim'in *Sahîh*'ine öncelik verdiklerini çalışmalarının mukaddimelerinde söylemişlerdir.

Sahîhayn'a yaklaşımda Endülüs ile Doğu İslâm dünyası arasında yaklaşım farklılığı vardır. Doğu İslâm dünyasında hem Buhârî hem de Müslim'e eşit oranda bir yaklaşım sergilenirken Endülüs'te tamamen eserlerin yazım metoduna binaen Müslim'in tercih edildiği tespit edilmiştir.

Kaynaklar

- Abdülhâdi, Ahmed el-Hüseyn, *Mazâhiru'n-Nahdati'l-Hadisiyye fi Ahdi Ya'kup el-Mansûr el-Muwahhidî, İhyâu't-Türâsi'l-İslamî*, Mağrib, 1403.
- el-Hatîb el-Bağdadî, Ebû Bekir el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit, *el-Câmiu li Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbî's-Sâmî*, nşr. Mahmut Tahhan, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, 1983.
- _____, *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, Dârü'l-Kütübi'l-Hadise, Kâhire, 1972.
- _____, *er-Rihle fi Talebi'l-Hadîs*, nşr. Nurettin Itr, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1975.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nşr. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Mektebetü Dâru'l-Bâz, Mekte, 1414.
- el-Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ', *Şerhu's-Sünne*, nşr. Şuayb Arnaut, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1403.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr. Mustafa Dîb el-Buğa, Dâru İbn Kesîr, Lübnan, 1407.

- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul, 1997.
- Eren, Mehmet, *Buhârî'nin Sahih'i ve Hocaları*, Nükte Kitabevi, Konya, 2003.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh, *Câmîû Beyânî'l-İlm ve Fadlihi ve ma Yenbağî min Rivâyetihi ve Hamlihi*, nşr. Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyrî, Mektebetü't-Tev'ıyyeti'l-İslâmiyye, Mısır, 1426.
- _____, *el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, Matbaatü's-Seâde Mısır, 1328.
- _____, *et-Temhîd Limâ fi'l-Muvatta mine'l-Meânî vel-Esânîd*, nşr. Mustafa b. Ahmed el-Ulvî ve Muhammed Abdülkebir el-Bekrî, Vizâratü Umûmî'l-Evkâf ve's-Şüûnî'l-İslâmiyye, Mağrib, 1387.
- İbn Ferhûn, Burhânüddîn İbrahim b. Alî, *ed-Dîbâcû'l-Müzheb fi Ma'rifeti Ulemâi'l-Mezheb*, Mektebetü Dâri't-Türâs, Kâhire, 1972.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî, *en-Nüket alâ Kitâbi İbni's-Salâh* nşr. Rebî' b. Hâdî Umeyr, Imâdetü'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmîi'l-İslâmî, Mekte, 1404.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, nşr. Abdüsselam Şeddadi, Dârü'l-Beyza, byy, ts.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm, *Ve-fayâtu'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*, nşr. İhsan Abbas, Daru Sâdır, Beyrut, 1994.
- OMÜİFD 134 İbn Hayr, Ebû Bekir Muhammed b. Ömer b. Halife el-Ümevî İşbîlî, *Fihristü ma Ravâhu an Şuyûhihi*, nşr. Par Franciscus Codera ve J. Ribera Tarrago, Kâhire, 1382.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd Zâhirî el-Endelüsî, *el-Muhallâ*, nşr. Ahmet Muhammed Şâkir, Dârü't-Türas, Kâhire, ts.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, Matbaatü'l-Mustafa el-Halebî, Mısır, 1395.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî, *Ârizatü'l-Ahvezî fi Şerhi Sahîhi't-Tirmizî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Alî, *el-Mahaccatü'l-Beydâ fi Ahkâmî's-Şer'iyye*, Konya Yusuf Ağâ Kütüphanesi, eski no. 5916, yeni no. 4986, 337 varak, Müellif nüshası.
- İbnü'l-Cevzî, Ebül-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Aiî b. Muhammed el-Bagdâdî, *et-Tahkîk fi Ehâdîsi'l-Hılâf*, nşr. Mis'ad Abdülhumeyd Muhammed es-Sa'denî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415.
- İbnü'l-Faradî, Ebü'l-Velid Abdullah b. Muhammed b. Yûsuf el-Kurtubî el-Ezdî, *Târîhu Ulemâi Endelüs*, nşr. Rûhiyye Abdurrahmân es-Süveyfî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- İbnü'l-Harrât, Ebû Muhammed Abdülhâk b. Abdurrahman İşbîlî, *el-Ahkâmü's-Suğrâ* nşr. Ümmü Muhammed bt. Ahmet el-Hüleysi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire, 1413.

- _____, *Ahkâmü's-Şerıyyeti'l-Kübrâ* nşr. Ebû Abdillâh Huseyn b. Ukkâşe, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1422.
- _____, *el-Ahkâmü'l-Vüstâ min Hadîsi'n-Nebi Sallallahü Aleyhi ve Sellem*, nşr. Hamdi Silefi, Subhi Samerrai, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1416.
- İmamüddin, S. Muhammed, *Endülüs Siyasi Tarihi*, çev. Yusuf Yazar, Rehber Yayıncılık, Ankara, 1990.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyaz b. Musa b. İyaz el-Yahsûbî, *Meşâriku'l-Envâr Alâ Sıhâhu'l-Âsâr*, Mektebetü'l-Atika, Tunus, 1914.
- _____, *eş-Şifa bi Ta'rifî Hukuki'l-Mustafa*, nşr. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1404.
- Kurt, Ali Vasfî, *Endülüs'te Hadis ve İbnü'l-Arabî*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998.
- Merrâküşi, Abdülvâhid, *el-Mûcib fi Telhîsi Ahbâri'l-Mağrib*, nşr. Muhammed Saîd el-Uryân, İhyâü't-Türâsi'l-İslâmî, Kâhire, 1383.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- Özafşar, Mehmet Emin, "Rivayet İlminde Eser Karizması ve Müslim'in el-Câmiu's-Sahîh'i", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (AÜİFD), Ankara, 1999, c. XXXIX, ss. 287-356.
- Öztoprak, Mustafa, *Endülüs'te Hadis ve İbnü'l-Harrât el-İşbîlî*, Şimal Matbaacılık, Sinop, 2012.
- Sar'anî, Ebû İbrahim Muhammed b. İsmail b. Salah b. Muhammed, *et-Tevzîhu'l-Efkâr li ma'ni Tenkîhi'l-İnzâr*, nşr: Ebû Abdurrahman Salah b. Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417.
- Sa'dun Abbas Nasrullah, *Devletü'l-Murabitîn fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1985.
- Suyutî, *Tedribü'r-Râvî fi Şerhi Takrîbü'n-Nevevî*, nşr. Abdülvehhab Abdüllatîf, Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadîs, Riyad, ts.
- Şekîb, Arslan, *Hülâsatü Târîhi'l-Endelüs*, Menşûrâtü Dâri Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, 1403.
- Tartı, Nevzat, "İbn Abdilberr ve et-Temhîd'indeki Şerh Metodu", 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1994. (Basılmamış Yüksek lisans tezi).
- Uğur, Mücteba, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.
- Ünal, İsmail Hakkı, "İbn Hazm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), İstanbul, 1999.
- Yıldırım, Enbiya, "Sahîhan Üzerinde İcma Meselesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (CÜİFD), Sivas, 1998, sayı. 2, ss. 361-369.
- Yusuf, Eşbâh, *Târîhu'l-Endelüs fi Ahdi'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn*, Matbaatu Lecnetü't-Telif ve't-Terceme ve'n-Neşr, Kâhire, 1958.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, nşr. Şuayb el-Arnaût vd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1982.

_____, *Tezkiratü'l-Huffâz*, Daru İhyai't-Türâsî'l-Arabî, Haydarabad, 1956.

Ziriklî, Hayreddîn Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fârisî, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*, Dâru'l-İlim, Beyrut, 2002.